

DR. BÁRD KÁROLY

tanszéke vezető egyetemi tanár, CEU

A VÁDLOTTAK JOGAI ÉS A SÉRTETTEK ÉRDEKEI A BÜNTETŐ ELJÁRÁSI TÖRVÉNY-JAVASLATBAN¹

I.

Szeretnék köszönetet mondani a meghívásért és őszintén gratulálni a kitüntetetteknek.² Jó döntéseket hozott a zsűri, a díjak méltó helyre kerültek. Amikor a meghívón a programot olvastam, meghatódva emlékeztem és emlékszem most is vissza arra, ami csaknem negyedszázada történt ebben az épületben. Elsőként vehettem át a Viski László emlékérmét és visszaidéztem Szabó András barátom megindító szavait. Pályafutásomat értékelte – némi túlzásokat sem mellőzve.

Előadásom címe a vádlotti jogok és áldozati vagy sértetti érdekek a büntetőeljárásról szóló törvényjavaslatban. Előljáróban leszögezem, hogy nem elsősorban a javaslat vonatkozó rendelkezéseit fogom ismertetni vagy akár rendszerezni. Ettől tartózkodom, már csak azért is, mert bizonyos értelemben az egész büntető eljárási törvény az áldozatok és a vádlottak jogairól, érdekeiről szól: kideríteni, hogy van-e egyáltalán sérelem; ha igen, akkor ki tartozik ezért felelősséggel. Kap-e esélyt a gyanúba keveredett, hogy a vádakát cáfolja és biztosított-e a sértett számára az anyagi kompenzáció és a morális elégtétel?

Azért is tartózkodom a releváns paragrafusok részletes elemzésétől, mert törvényjavaslatról van szó, nem pedig elfogadott törvényről. Nem tudjuk, hogy milyen változásokon megy keresztül a benyújtott szöveg, a vita még meg sem kezdődött, a javaslat bizottsági megmértetése sem történt meg ez időig.

A részletszabályok ismertetése és elemzése helyett ezért igyekszem szélesebb elméleti keretekbe helyezni a sértetti és a vádlotti jogokat a törvényjavaslat rendelkezéseire figyelemmel. Alapvetően kutatónak tekintem magam, ezért elsősorban az érdekel, hogy a törvényjavaslat milyen tudományos elemzésre érdemes kérdéseket vet fel. És mivel a Társaságtól kaptam a megtisztelő meghívást, talán érthető, hogy olyan kérdéseket érintek, amelyek vizsgálata a kriminológusok érdeklődésére is számot tarthatnak.

¹ A Magyar Kriminológiai Társaság 2017. április 27-én tartott tudományos ülésén elhangzott előadás lábjegyzetekkel kiegészített változata.

² Dr. Lévay Miklós Viski László Emlékéremben, Dr. Borbíró Andrea Vámbéry Ruzstem Emlékérem I. fokozatában, Dr. Müller Anikó pedig Vámbéry Ruzstem Emlékérem II. fokozatában részesült.

A közel 900 paragrafusból álló szöveg hozzáférhető az Országgyűlés honlapján és már maga a terjedelem is vizsgálatra ösztönözhet. Első pillantásra ugyanis ijesztőnek tűnik a paragrafusok száma. Kivált, ha összehasonlítom azzal a jogszabállyal, az 1973. évi I. törvénnyel, amelynek rendelkezéseiről kellett diákként számot adnom, és amelyet több mint másfél évtizeden keresztül tanítottam. Az első kérdés, amelyet a terjedelem kapcsán felvethetünk, hogy mi a magyarázata annak, hogy az elfogadás előtt álló Be. terjedelmét tekintve kétszerese az 1973. I. törvénynek.

A válasz elsőre kézenfekvőnek tűnik: az 1973. évi Be. az állam-szocialistának nevezett időszak terméke, és abban az időben a törvények zöme viszonylag rövid volt. A szüksézszerűség magyarázható egyebek között a jog szerepének általános alábecsülésével, esetleg azzal, hogy, miközben a törvény uralmának látszatát keltették, ily módon kívánták széles mérlegelési szabadságot biztosítani a hatóságoknak és ezzel lehetővé tenni jogon kívüli szempontok behatolását az ügyési és bírói döntésekbe. De nem kizárt, hogy a szüksézszerűség magyarázata a jogot fenntartással kezelő ideológiából fakadó – egyébként méltányolandó – elvárás, hogy ne csak a jogászok, hanem bárki képes legyen a törvényeket áttekinteni és azokban eligazodni. Rendben: az 1973. évi törvény a szocializmus terméke, a törvényjavaslat pedig már a kapitalizmus szülötte. Csakhogy, ha a javaslatot, a terjedelmet tekintve, összevetjük más azonos társadalmi szerkezetű államok kódexeivel, akkor is igen nagyok tűnik a paragrafusok mennyisége.

Felmerült bennem, hogy a terjedelmi különbségek a Föld különböző népeinek lelki vagy kulturális, szokásbeli eltéréseivel magyarázható. Miért is ne? Gondoljunk csak arra, hogy *Montesquieu* szerint az éghajlat, a föld termékenysége vagy a népsűrűség mellett az emberi hajlamok és viselkedésmódok is alakítják a törvények szellemét. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy egy nép közlékenysége, beszédessége megjelenik a jogszabályok méretében is. Tény, hogy a szófukar, hallgatólag északiak eljárásai törvényei fele olyan hosszúak, mint a miénk: a norvégoké 500 paragrafus alatt marad, az észteké 550 körül van.³ Nos, az északiakkal szemben a beszédesebb ismert olaszok kódexe valóban hosszabb – 750 szakaszt tesz ki, de ez még mindig alatta marad a mi 900 paragrafusunknak.

Az északi államok törvényeinek viszonylag kis terjedelmét azonban nem feltétlenül e népek szófukarsága magyarázza. Empirikus vizsgálatokból tudjuk, hogy ezekben az országokban a lakosság jelentős része véli úgy: a hatóságok tisztességesen végzik a dolgukat, a bíróságok igazságos ítéleteket hoznak.⁴ Felállíthatjuk tehát azt a hipotézist, hogy az eljárás kódexek terjedelme fordítottan arányos a hatóságok iránti bizalom fokával. Tény,

³ A finn büntető eljárást szabályozó paragrafusok számát nem volt erőm kalkulálni – itt ugyanis fejezetenként újakezdik a szakaszok számozását és emellett van egy általános, a bírósági eljárásról szóló törvényük és ezt egészítik ki a büntető és a polgári eljárás különös szabályaival, így még hosszadalmasabb lett volna a számolás. Svédországban egy törvény tartalmazza a polgári és a büntető eljárás szabályait.

⁴ A poszt-szocialista országok közül is Észtországból gondolják a legtöbben úgy, hogy a bíróságok szakszerűen járnak el és döntéseik megalapozottak. Ld. Trust in Justice Topline Results from Round 5 of the European Social Survey, ESS Topline Results Series, Issue 1, December 2001, 9. o.

hogy svájci törvény is mindösszesen 450 paragrafusból áll és tudjuk: Svájcban a hatóságok működését bizalom övezi, még akkor is, ha közel harminc évvel ezelőtt, mikor törvénytelen lehallgatásokra derült fény, ez a bizalom némiképp megingott. A holland törvény is jelentősen rövidebb a miénkénél – mintegy 600 paragrafus –, de ismervé a hatóságok tisztességes eljárásába vetett bizalom fokát, ez is soknak tűnik. Magyarország a felmérések alapján az igazságszolgáltatás iránti bizalom mértékét tekintve az európai országok között a középmezőnyben található – helyezésünk sem indokolja tehát a javaslat paragrafusainak számát.⁵

II.

Az eddig előadottakból azt a soványka tanulságot vonhatjuk le, hogy egy törvény hossza számos tényező függvénye. A javaslat esetében szerepet játszik az az 1990-es évek közepe felé népszerűvé lett kodifikációs technika, amelynek a lényege, hogy a jogalkotó minden elképzelhető szcenárióra törvényi rendelkezést tart szükségesnek, és ezzel elzárja a jogalkalmazást attól, hogy a jogszabályi kereteken belül az optimális megoldást megtalálja. Ez a technika főképp a büntető anyagi jog szabályainak burjánzását eredményezte, leghírhedtebb megnyilvánulásai pedig a névre szóló tényállások.

A terjedelmet növeli az is, hogy a javaslat egy olyan területet is szabályoz, amelyre más országok kódexei nem feltétlenül térnek ki. A javaslat ugyanis az úgynevezett előkészítő eljárást is a büntető eljárás körébe vonja. Ez a szakasz a bűncselekmény gyanújának megalapozását szolgálja az adatszerzés különféle, részben nyílt, részben leplezett eszközeivel.

Kétségtelenül elismerésre méltó, hogy a „puhatolás” stádiumának szabályai, a hatóságok által igénybe vehető eszközök egy mindenki számára hozzáférhető, magas szintű jogszabályban jelennek meg. Úgy tűnik, e rendelkezések ismerete módot ad számunkra, hogy felkészüljünk. Éberségre intenek a szabályok arra az esetre, ha bárkivel beszédbe elegyedünk, mert nem biztos, hogy nem fedett nyomozóval kezdünk társalogni, vagy ha valaki valamiféle portékát kínál, mert lehet, hogy ténylegesen álvásárlásról van szó. Valójában azonban nem tudunk felkészülni, az előkészítő eljárás megindításának feltételei ugyanis bármelyikünkkel szemben, bármikor fennállhatnak. A szöveg ugyan utal arra, hogy az eljárás megindításához adatokra van szükség,

⁵ Magyarországon a megkérdezettek 56% -a pl. inkább bízik az igazságszolgálat rendszerben, ami az erős középmezőnybe sorolja az országot, hiszen az Európai Unió tagországok átlaga csak 53%. Hasonló a helyzet a bírósági ítéletek méltányosságának a megítélésben is: 47% gondolja úgy, hogy az teljes mértékben jó („total good”), míg ez pl. Olaszországban csak 23%. Ld. Flash Eurobarometer 385, Justice in the EU, Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Justice (DG JUST), Survey coordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication (DG COMM “Strategy, Corporate Communication Actions and Eurobarometer” Unit), Fieldwork: September – October 2013, Publication: November 2013, 14, 48 o.

meg is jelöli, hogy ezek alapja mi lehet - egyebek közt a más törvények alapján végzett titkos adatgyűjtés során beszerzett információk. Ám, hogy a korábban, nem a Be. alapján folytatott titkos információgyűjtés során szerzett adatoknak mi lehet a forrása – egy pletykalapban megjelent rosszindulatú íromány vagy kávéházi viccelődés közben elejtett mondat – arról nem értesülünk. Az sem világos, hogy megtudjuk-e: miképp hatoltak be magánszféránkba, leszámítva azt az esetet, amikor annak eredményeképpen nyomozást rendelnek el velünk szemben. Összefoglalva: méltánylandó, hogy az egyszerű gyanú kialakítását célzó eszközök bevetésének lehetőségére figyelmeztet az eljárás törvény, de a szöveg elolvasása után nehogy úgy járjunk, mint *Gene Hackman* a *Coppola* rendezte Magánbeszélgetés című moziban.

A nagy terjedelem további oka az eljárás differenciálására való törekvés, a normál, a „*default*” rendtől eltérést engedő eljárási formák bővítése. Ezt is üdvözölhetjük, elsősorban azért, mert módot ad az egyéniesítésre. A javaslat nem csak az eljárás tárgyát képező bűncselekmények sokszínűségére van tekintettel, de arra is lehetőséget ad, hogy az eljárás szereplői - akár a vádló, akár a védelem, különféle stratégiák közül válasszanak. Ez nem csak az eljárások gyorsítását és az erőforrások ésszerű elosztását teszi lehetővé - ez mindannyiunk érdeke. De a differenciálás az eljárás magánszemélyeinek autonómiáját is tiszteletben tartja, hiszen részben a védelem alanyainak és a sértetteknek a döntésétől függ, hogy miként alakul az eljárás.

III.

Az eljárás résztvevőinek szubjektumként történő elismerése, autonómiájuk tisztelete átvezet ahhoz a kérdéshez, hogy milyen típusú eljárási modellt követ a tervezet. Tankönyvekben rendszerint azt olvashatjuk valamennyi kontinentális eljárási törvényről, hogy azok a egyes rendszert követik. Ma már azonban ez nem sokat mond, mert az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások hatására akár az angolszász világ perrendtartásai is egyes rendszerűnek tekinthetők. Ez pedig kihat az áldozat eljárási pozíciójára is.

Tudjuk, hogy a kontinentális rendszer kevésbé zárkózik el attól, hogy a sértett számára részvételi jogokat adjon. Ez - legalábbis az angolszász rendszerrel összehasonlítva - még akkor is igaz, ha, a sértett – ahogy Király Tibor csaknem 50 évvel ezelőtt megállapította⁶ – távolról sem egyenrangú az eljárás többi résztvevőjével. A vád és a védelem harcaként értelmezett angolszász *contest* típusú eljárásban viszont a sértettnek tényleg nincs helye. Egy harmadik fél beavatkozása olyan zavarokat idézhet elő, amelyek a bíró dominálta kontinentális tárgyalási rendben kevésbé jelentkeznek. A kontinentális eljárási rendben a sértett számára biztosított részvételi jogok azzal is magyarázhatók, hogy a büntetőeljárásban rend-

⁶ Király, T., *A sértett a büntető eljárásban*, MAGYAR JÓG 1968/2., 79.

szerint a bűncselekményből eredő magánjogi igény is érvényesíthető. Az eljárásnak a polgári jogi igényről folytatott részében tehát a sértett félként vesz részt. Mivel pedig a büntetőjogi és a polgári jogi felelősség szempontjából releváns tények részben fedik egymást, indokolt a sértettnek általános részvételi jogosultságot biztosítani. Az angolszász eljárási rendben ezzel szemben nincs mód a magánjogi igény érvényesítésére a büntetőperben, ismeretlen tehát a magánfél intézménye. Ennek egyik oka, hogy a zsűritől aligha várható el, hogy a büntetőjogi felelősség mellett a kártérítési igényről is határozzon. Emellett feltehetően igen szigorúan veszik az elítéléshez szükséges bizonyítottság fokát, ez pedig a büntetőjogi felelősség esetében magasabb, mint amit a polgári jogi vétkesség igazolhatóságához megkívánnak. Nyilván elképzelhetetlennek tartják, hogy a laikus döntéshozók képesek egy eljárásban két alapvető kérdéstről eltérő bizonyítottsági mérce szerint határozni.

Ám ha áttekintjük az elmúlt évtizedek változásait, akkor az látjuk, hogy az angolszász eljárási rend távolodott az akkuzatórius ideáltípustól és – nem utolsó sorban – éppen a sértetti érdekek felismerése hatására: Angliában pl. korlátot állítottak a keresztkérdésnek, esetenként engedik a *hearsay* bizonyíték felhasználását vagy azt, hogy a tanúk, sértettek írásban tegyenek vallomást. További változás, hogy a gyermekkorúakat és a szexuális bűncselekmények áldozatait bírói döntés alapján csak a védő kérdezheti ki, a vádlott nem. Vagyis szakítanak azzal az angolszász elvvel, hogy a vádlott dönti el: maga vagy ügyvéd segítségével védekezik.⁷

A nemzetközi trend alapján és figyelembe véve az angolszász típusú eljárásokban bekövetkezett változásokat, nem meglepő, hogy a kontinentális hagyományt követő magyar törvényjavaslat is széles jogokkal ruházza fel a sértetteket. Ezek közül egyesek a sértettek kíméletét biztosítják, védelmet ígérnek számukra, mások lehetővé teszik, hogy alakítsák az eljárást. Figyelemmel a 2012-es uniós irányelvre⁸ ez elkerülhetetlen is volt, és tegyük hozzá: az irányelvben és elődjében, a 2001-es kerethatározatban⁹ foglaltak zömét a most még hatályos Be. módosításai is átvezették hazai jogunkba.

Előrelépés a hatályos joghoz képest, hogy a javaslat engedi a jogutód pótmagánvádlóként vagy magánvádlóként fellépését abban az esetben, ha a sértett azt megelőzően hal meg, hogy ezt megtette volna. Ezt azért emelem ki, mert annak felismerésében, hogy a sértettek jogait szélesíteni kell, nem kis szerepet játszott a múlt század 80-as éveiben az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság gyakorlata. Ez a bíróság ugyanis éppen azokban az esetekben mondta

⁷ A kontinentális rendszerben a védő nem képviselője a vádlottnak, hanem inkább segítője, nem köteles ügyfele utasításait követni és esetenként nem is igényli, hogy instruálják: Nagorcka, F., Stanton, M., Wilson, M., *Stranded Between Partisanship and the Truth? Comparative Analysis of Legal Ethics in the Adversarial and Inquisitorial Systems of Justice*, 29 MELBOURNE UNIVERSITY LAW REVIEW 465 (2005).

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról.

⁹ 2001/220/IB tanácsi kerethatározat.

ki, hogy az áldozatokat is megilleti a tisztességes eljáráshoz való jog, amelyekben a meggyilkoltak, az elhurcoltak, a nyomtalanul eltűntek, illetve eltüntetettek hozzátartozói kívántak fellépni és kikényszeríteni az ügyek tisztázását.

Megjegyzem, ezekben az ügyekben a bűncselekményeket az állam képviselői hajtották végre, a tömeges emberi jogsértések az állami politika részét képezték és az ügyészek, bírák azon munkálkodtak, hogy ezeket az ügyeket eltussolják. Azzal, hogy a bíróság a sértettek körét a túlélőkkel bővítette, illetve őket a fair eljárás kedvezményezettjei közé emelte, valójában azt kívánta kimondani, hogy az igazságszolgáltatás dolga a bűnösök felelősségre vonása, nem pedig az, hogy megbüntetésüket szándékosan meghiúsítsa. Az áldozatokat megillető jog eszerint nem más, mint a normálisan működő igazságszolgáltatáshoz való jog. Ám ezt a körülményt szem elől tévesztve az Amerika-közi Bíróság gyakorlatát szokás felhozni annak igazolására, hogy a sértettek jogait kiterjesszék az olyan rendszerekben is, amelyekben a bíróságok azt teszik, ami a dolguk: az igazság feltárását és a bűnösök igazságos megbüntetését.¹⁰

IV.

A pártatlanság követelménye kapcsán a pótmagánvád újra-bevezetésének gondolatával összefüggésben véli Király Tibor joggal, hogy a sértettől aligha várható el a tárgyilagos fellépés; őt könnyen elragadhatják az érzelmek, ő az, akinek semmilyen büntetés sem elég szigorú. Az empirikus vizsgálatok egy része valóban azt igazolja, hogy a sértett távolról sem áldozatként viselkedik abban az értelemben, ahogy maga a kifejezés: *áldozat, zbertvo, Opfer, victima* sugallná; aki tehát tudomásul veszi feláldoztatását, ellenállás nélkül magára veszi mások bűnét és lemond a bosszúról.¹¹

Király Tibor 1968-ban írt tanulmánya óta történt egy és más, egyebek között az is, hogy az áldozat- "felértékelődött." Ennek számos oka van: az egyre erősödő viktimológiai mozgalom, de a feminizmus terjedése is közrehatott. Az okok között szerepel a klasszikus megtorló büntetési elmélet újjáéledése - ennek humánusabb alternatívájaként hirdették meg az áldozat-központú *kriminálpolitikát*. Szerepet játszott a kollektív jogok erőteljesebb érvényesítésének igénye: a konkrét bűncselekmények áldozatai ugyanis tekinthetők a margóra szorított, diszkriminált kisebbségi csoportok képviselőinek; az elkövető megbüntetése és az egyedi bűncselekmény sértettjének megszólalása, az ő narratívája a csoport szabadságérdekét

¹⁰ Ld. például a Nemzetközi Büntető Bíróság döntését: Pre-Trial Chamber I. *Situation in the Democratic Republic of the Congo. Decision on the Applications for Participation in the Proceedings of VPRS 1, VPRS 2, VPRS 4, VPRS 5 and VPRS 6*, 17/01/2006.

¹¹ Van Dijk, J., *Free the Victim: A Critique of the Western Conception of Victimhood*, 16 INTERNATIONAL REVIEW OF VICTIMOLOGY 1-4 (2009).

szolgálja és az egész közösség méltóságát állítja helyre.¹² Az áldozatok felé fordulást magyarázhatja továbbá annak megrázó felismerése a múlt század 80-as éveiben, hogy milyen mértékű, tömeges emberi jogi sértések történtek számos diktatúrában.

Visszatérve Király Tibor megállapítására, hogy a sértetteket esetenként a bosszúvágy vezérli, úgy tűnik, ez ma már kevésbé aggasztja a döntéshozókat. Ez részben a már említett viktimológiai mozgalomnak tudható be, de emellett nem elhanyagolható szerepet játszik az *érzelmek* jelentőségének felismerése és újraértékelése a büntető igazságszolgáltatásban.

Ez az intellektuális váltás is a kriminológiában jelent meg először, válaszként a különféle *etiológiai* elméletek kudarcára. Egyetlen ok-kutatási teória sem volt képes hiteles választ adni az értelmetlen erőszak terjedésére, amelyre sokszor maguk az elkövetők sem találnak magyarázatot vagy arra, hogy a jóléti társadalmakban miért nő a bűnözés, miközben a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a szociális depriváció nyilvánvalóan csökkentek.

Így érthető, hogy a teoretikusok az érzelmek szerepe felé fordultak; a gyűlölet, a szégyen, a düh és az undor elismerést nyernek aztán a büntetőjogban és a büntető igazságszolgáltatásban is: példa erre a gyűlölet-bűncselekmény kategóriájának megjelenése vagy az ún. *Victim Impact Statement*, amelyet először a *common law* világban honosítottak meg, és amelyről rövidesen szólok. Az angolszász világban, ahol a bírák kezét alig köti valami a szankció megválasztásában, az érzelmek behatolása az igazságszolgáltatásba szürreális helyzeteket teremt. Az Egyesült Államokból azt halljuk, hogy a bíró azt írta elő az elkövetőnek: térden csúszva esedezzen a sértett bocsánatáért. Ma már sok helyütt a szexuális bűntettek miatt elítélteknek a házuk falán kell figyelmeztetniük az arra járókat, hogy ki is a bentlakó. Az egyik bíró pedig azt rendelte el, hogy a betörés áldozatai menjenek az elkövető házába és vigyék el onnan, amit csak megkívánnak.

V.

Az érzelmek tehát az eljárási jogba is utat találtak. Ez azért tűnhet meglepőnek, mert az eljárásjog még az *inkvizitórius* per fénykorában is, amikor is a büntetésekben – akárcsak a minden ésszerűséget nélkülöző feltétlen kegyelemben – a középkori kedély féktelensége, a szélsőséges szenvedélyek öltöttek testet, *a per ezzel ellentétben a ráció szabályait követte*. A formális vagy legális bizonyítási rendszerében az a tétel, hogy két szemtanú vallomása vagy a beismerés elégséges az elítéléshez, empirikus tapasztalatot emelt szabállyá. És a vallomás kicsikarására a test gyöttrését, a tortúrát is a ráció szabályainak megfelelően, a gyanú fokának mértékéhez igazítva alkalmazták.¹³

¹² Erre ld. Fletcher, G. P., *With Justice for Some. Protecting Victims' Rights in Criminal Trials* (Reading, Addison-Wesley Publishing Company, 1996).

¹³ H. Langbein, J., *Torture and the Law of Proof. Europe and England in the Ancien Régime* (University of Chicago Press, 1977); Foucault, M., *Felügyelet és büntetés* (Gondolat, Budapest, 1990).

Ma az érzelmek nyíltan az áldozatok narratívájának formájában nyernek elismerést a büntető perben. Említettem a *Victim Impact Statement*-et, a sértett nyilatkozatát arról a hatásról, amelyet a bűncselekmény tett rá-, és amelyet először a *common law* világban honosítottak meg, de most már hazai jogunkba is bebocsátást nyert. A büntető eljárási törvény tervezete ugyanis kilátásba helyezi, hogy a sértett az eljárás kezdetén nyilatkozhat, hogy kívánja-e az elkövető megbüntetését, lehetőséget kap arra, hogy beszámoljon arról: milyen hatások érték a bűncselekmény következtében, ez pedig – így az indokolás – segíthet a sérelem feldolgozásában. Valójában ez nem igazi újdonság a mi jogunkban, hiszen a korábbi jog is feljogosította sértetteket, hogy észrevételeket tegyenek bármire, ami az ügygel összefügg. Ebbe nyilván beleértendő a beszámoló a bűncselekmény okozta fájdalomról, traumáról vagy anyagi veszteségről. Az általános észrevételezési jog keretében erről továbbra is nyilatkozhat a sértett, mert ezt a jogot a javaslat megtartja. A sértett nyilatkozatának engedélyezése a bűncselekmény előidézte hatásról – a *Victim Impact Statement* vagy, ahogy Angliában hívják, a *Victim Personal Statement* – az angolszász rendszerben volt forradalmi újítás, azért, mert ott a sértett ezt megelőzően teljes hallgatásra volt ítélve. A javaslat szabálya, amely kifejezetten arról szól, hogy a sértettek a büntett rájuk tett *hatásáról* nyilatkozzanak, arról, hogy min mentek keresztül, hogyan változtatta meg a sérelem az életüket, ezért inkább szimbolikus jellegű. Igaz, vannak, akik azt állítják, hogy a narratíva előadása, a szenvedés előadásának lehetősége katartikus hatású lehet és segíthet a rehabilitációban.

A bűncselekmény előidézte hatásról való nyilatkozat azonban felvet olyan kérdéseket, amelyek megválaszolására fel kell készülnünk. A szöveg egyértelmű: csak arra jogosítja fel a sértettet, hogy arról nyilatkozzon, hogy miképp élte meg a büntetést, de arra nem, hogy tudassa: milyen büntetés lenne az, ami enyhítené fájdalmát. A kettőt az angolszász világban, a *Victim Impact Statement* hazájában szigorúan külön tartják. Mind az Egyesült Államok legtöbb államában, mind pedig Angliában az a szabály, hogy a sértett „csak” arról nyilatkozhat, hogy miképp hatott rá a büntetett, de arról nem, hogy milyen büntetést tartana megfelelőnek.

Angliában a *Lord Chief Justice* egyértelművé tette, hogy az áldozat vagy közeli hozzátartozóinak nyilatkozata arról, hogy mit tartanak megfelelő büntetésnek, nem releváns, szemben azzal, amit a büntetettnek rájuk gyakorolt hatásáról elmondanak. „Ami a büntetőügy kimenetelét, a terhelttel szemben kiszabandó büntetést illeti – írja Ashworth –, a sértettnek érdeke nem erősebb, mint bármelyikünké.” E kérdéseket illetően „a sértettnek, mint polgárnak, mint a közösséget, illetve az államot alkotó polgárok egyikének van elismerhető érdeke. (...) Valamennyi polgárnak joga van a választásokon részt venni (...) és minden, őt érintő kérdésben joga van választott képviselőjét felkeresni. Ha a helyreállító igazságszolgáltatás lelkes híve vagyok, vagy úgy gondolom, hogy a visszaesőket határozatlan tartamú büntetéssel kell sújtani, úgy fordulhatok a képviselőmhöz vagy csatlakozhatok egy nyomást gyakorló csoporthoz. De az a tény, hogy valaki történetesen az én sérelmemre követett el bűncselekményt, nem hatalmaz fel arra, hogy szavamat hallassam (...) a kiszabandó bünte-

tést illetően.”¹⁴ Ez a szigorú distinkció keresztülvihető az erősen formalizált angolszász eljárási rendben, de kérdéses, hogy vajon erre a mi eljárási rendünk elvei, szelleme lehetőséget ad-e, kivált, ha figyelemmel vagyunk arra, hogy – miképp azt már említettem – a hatályos jogban ismert általános sértetti észrevételezési jogot a javaslat megtartja.

Ha pedig a válasz nemleges – vagyis a distinkció a gyakorlatban keresztülvihetetlen – akkor meg kell válaszolnunk azt a pönológiai kérdést, hogy a büntetés mértékére kihatással lehet-e az, hogy az áldozat megbocsátó vagy bosszúálló, hogy könnyedén túlteszi magát a kudarcokon, buktatókon, sérelmeken vagy olyan típus, aki hetekig, évekig emészti magát.

Ne feledjük azt sem, hogy a *Victim Impact Statement* az angolszász típusú kettéosztott tárgyalási rendbe illeszkedve nem vet fel aggályokat a bírói pártatlanságot illetően. Az áldozat akkor teszi meg formalizált nyilatkozatát, amikor a verdikt már megszületett, amikor tehát a bűnösség kérdése eldőlt. Nálunk ismeretlen a tárgyalás kettéosztása, a javaslat szerint pedig az áldozat *már az eljárás megindításától* nyilatkozhat az őt ért testi, lelki, vagyoni sérelemeről.

De tegyük félre a pártatlanságot illető aggályainkat, és fogadjuk el, hogy nem választható el élesen a sérelemtől történő beszámoló a sértett számára megfelelő büntetésről szóló nyilatkozattól. Akkor viszont az a kérdés, hogy ténylegesen segít-e a trauma feldolgozásában, a normális életbe visszatérésben, ha az áldozat alkalmat kap arra, hogy a sérelemtől beszámoljon, nyújt-e ez valamiféle megnyugvást és nem utolsósorban erősíti-e az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat. Az eddig végzett kutatások alapján egyértelmű válasz nem adható; egyesek azt igazolják, hogy akik ilyen nyilatkozatot adtak, pozitív élményként élték ezt meg. Más kutatások viszont arra jutottak, hogy nagyon kevesen tudták, hogy nyilatkozatuknak lesz-e egyáltalán valami hatása és kevesen vélekedtek úgy, hogy igenis volt befolyásuk a büntetésre, holott ebben reménykedtek.

Visszatérek az elsőként említett dilemmára, arra, hogy a büntetés mértékére kihatással lehet-e az, hogy az áldozat megbocsátó vagy bosszúálló, hogy könnyedén túlteszi magát a kudarcokon, buktatókon, pofonokon, sérelmeken vagy éppen olyan alkat, aki hetekig, évekig emészti, gyötri magát. A válasz – álláspontom szerint – attól függ, hogy milyen büntetési elméletet fogadunk el. A megtorló büntetéssel aligha egyeztethető össze, hogy a szankció megállapításánál figyelembe vegyék azt: miképp élte át az áldozat a jogsértést. Ha viszont a helyreállító igazságszolgáltatást részesítjük előnyben, úgy csak természetes, hogy a sértett

¹⁴ Ashworth, A., *Responsibilities, Rights and Restorative Justice*, 42 BRITISH JOURNAL OF CRIMINOLOGY 584 (2002), 585. Nálunk az alapvetően áldozat-barát *Korinek* is kétségeit fogalmazza meg azt illetően, hogy a sértetteknek legyen-e befolyásuk az érdemi döntésre. Végkövetkeztetése az, hogy az igazságosság és a pártatlanság követelményére, valamint a jogegyenlőségre figyelemmel a sértetti jogok túlzott kiterjesztése nem kívánatos. *Korinek* ugyanakkor úgy véli, hogy a jogalkotónak idővel el kellene ismernie a sértettek jogát arra, hogy a büntetőigény bíróság előtti érvényesítését kikényszeríthessék, hiszen a bűncselekmény folytán valamely alapjoguk sérült. ld. *Korinek, L., Kriminológia I.* (Budapest, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, 2010), 386.

jelezzék: milyen az a szankció, amellyel a dolgok a helyükre kerülnek. Ezért nem tartom elhibázottnak a javaslat azon rendelkezését, amely már az eljárás kezdetén módot ad a sértett számára, hogy beszámoljon az őt ért hatásról. Azt is védhetőnek tartom, hogy a sértett arról is nyilatkozzon: kívánja-e egyáltalán az elkövető megbüntetését. Ez ugyanis eligazítást nyújt a hatóságoknak, hogy a most már valóban jelentős számú diverziós lehetőséggel éljenek-e illetve, melyiket válasszák. Nem gondolom, hogy ezzel feladnánk az állam büntető monopóliumát. A büntetőjog ezzel nem veszíti el közjogi jellegét. Az áldozat megszólaltatása pusztán annak a felismerését jelzi – és ebben a viktimológiai mozgalom érdeme vitathatatlan –, hogy az absztrakt jogrend, az elvont erkölcsi rend bizony nagyon is konkrét egyéni fájdalmak, szenvedések közvetítésével sérül.